

Η σκιά του ψυχαναλυτή: Ελλείμματα, ναρκισσισμός και ηθική στη μεταβιβαστική - αντιμεταβιβαστική δυναμική

Ντένυ Πάνιτς

Ο ναρκισσισμός και οι παθολογικές του εκφάνσεις συνιστούν θεμελιώδη ζητήματα για την ψυχαναλυτική θεωρία και πράξη καθόσον αφορούν εξίσου τον αναλύόμενο και τον αναλυτή.

Στην παρούσα εργασία, θα εστιάσω στις ναρκισσιστικές δυσκολίες του αναλυτή, με ιδιαίτερη έμφαση στη ναρκισσιστική ευαλωτότητα καθώς και σε ανεπεξέργαστα στοιχεία του ναρκισσισμού του-ή και ελλείμματα-, που ως συστατικά της αντιμεταβίβασης ενδέχεται να εκδηλωθούν στην ψυχαναλυτική του πρακτική.

Θα αναδειχθούν οι συνέπειες αυτής της δυναμικής για την αναλυτική σχέση, την εποπτεία και την λειτουργία του αναλυτή στο πλαίσιο των θεσμών που θέτουν υπό συζήτηση κρίσιμα θέματα σχετικά με την ψυχαναλυτική ηθική και δεοντολογία.

Η «ασύμμετρη-συμμετρία» της αναλυτικής συνθήκης, όπως την περιγράφει ο Bion (1963), σε συνδυασμό με την τοποθέτηση του αναλυτή σε θέση «ηθικής ασυμμετρίας», αποτελεί βασική προϋπόθεση για μια ανοιχτή, ειλικρινή και αμοιβαία αναλυτική σχέση. Η σχέση αυτή συνδέεται με τη «μητρική λειτουργία» του αναλυτή, η οποία τα τελευταία χρόνια αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο ως μια ουσιώδης πτυχή της αναλυτικής εργασίας, ένα συνεχές νήμα, ικανό να εμπεριέχει και να συνυφαίνει τον τραυματισμένο ψυχισμό του αναλύόμενου.

Στις εργασίες του Bion, καθώς και στις θεωρήσεις των Winnicott, Green, Fain και άλλων, αναδεικνύεται η σημασία της μητέρας ως το θεμελιώδες, πρωτογενές αντικείμενο για την ανάδυση και την εξέλιξη της ικανότητας για σκέψη και συμβολοποίηση του βρέφους. Η μητρική λειτουργία —και κατ' αναλογία η αναλυτική— ως εμπεριέχουσα λειτουργία και ως ουδός συμβολοποίησης των ασυνείδητων προβολών του παιδιού (ή του αναλύόμενου), αποτελεί βασικό άξονα της θεραπευτικής σχέσης και εμπειρίας. Πιο εσωτερικές πτυχές της μητρικής λειτουργίας περιλαμβάνουν την αφοσίωση, την επιθυμία (desire), καθώς και ορισμένα αινιγματικά στοιχεία που καθιστούν τη μητέρα ή τον αναλυτή αντικείμενο της επιθυμίας. Αυτή η δυναμική μπορεί να αναπτυχθεί μόνο όταν ο ναρκισσισμός της μητέρας ή του αναλυτή είναι καλοήθης· ή, όπως επισημαίνει ο André Green (2001), όταν ο ναρκισσισμός διέπεται από τον «ναρκισσισμό της ζωής», δηλαδή όταν κυριαρχεί η ενόρμηση ζωής.

Η τροπικότητα της μητρικής/αναλυτικής λειτουργίας συνδέεται άρρηκτα με την ηθική στάση του αναλυτή. Ιδιαίτερη σημασία στην οπτική αυτή έχει η συμβολή της Chetrit-Vatin (2014), η οποία, συνάδει με τη φιλοσοφική σκέψη του Levinas (1961) περί της «ευθύνης απέναντι στον Άλλο» και τη θεωρία του Laplanche (1999) για την «πρωταρχική σαγήνη». Η Chetrit-Vatin εισάγει την έννοια της «μητέρας της επιθυμίας», εκείνης δηλαδή που μετασχηματίζει την επιθυμία σε ευθύνη. Υποστηρίζει ότι η μητέρα, όπως και ο αναλυτής, οφείλει να δημιουργεί έναν «μητρικό χώρο» (matricial space) όπου κυριαρχούν η ικανότητα να αναρωτιέται, η συγκέντρωση του ενδιαφέροντος της στον Άλλο και η διαρκής εσωτερική επερώτηση για τα ίδια της τα συναισθήματα, τη στάση και τις παρεμβάσεις της, στοιχεία καθοριστικά για την ποιότητα της σχέσης και τη διαμόρφωση του ψυχισμού. Η «ηθική της φροντίδας» θεμελιώνεται στον σεβασμό του Άλλου και της ετερότητάς του, καθώς και στις ασυνείδητες διαδικασίες που επιδρούν στη σχέση. Ο «μητρικός χώρος» και η ηθική στάση του αναλυτή αφορά όχι μόνο στο αναλυτικό πλαίσιο αλλά και στην τεχνική, την «τέχνη» της ψυχανάλυσης, που αναδεικνύεται ως κατ' εξοχήν ηθική πράξη.

Κατά τη διάρκεια της ανάλυσης, ο αναλυόμενος, αποποιούμενος τη θέση της ναρκισσιστικής επάρκειας, παλινδρομεί και βρίσκεται σε θέση έντονης ναρκισσιστικής ευαλωτότητας που συνδέεται με συναισθήματα και αισθήσεις πρωτογενούς παθητικότητας, όμοιες με εκείνες της βρεφικής κατάστασης (Grünberger, 2007). Η εξιδανίκευση του αναλυτή συχνά συνοδεύεται από την προβολή ενός εγώ-ιδεώδους του αναλυόμενου. Ο Laplanche (1997), αναφερόμενος στην έννοια της «πρωταρχικής σαγήνης», περιγράφει την εγγενή ασυμμετρία της σχέσης μεταξύ ενήλικα και παιδιού, όπου το παιδί έρχεται αντιμέτωπο με αινιγματικά, μη μεταφράσιμα μηνύματα. Ανάλογα ερωτήματα αναδύονται στην αναλυτική σχέση, όπως π.χ. «τι θέλει ο αναλυτής από μένα;», «πού βρίσκεται όταν απουσιάζει;», αποκαλύπτοντας τη σαγήνη του αναλυτή-Άλλου και την ψυχική ένταση που αυτή προκαλεί. Όταν όμως αυτή η σαγήνη υπερβαίνει μια «optimum σαγήνη» (Ποταμιάνου, 2005) και συνυπάρχει με «ά-σκεπτες» πλευρές της αντιμεταβίβασης - δηλαδή ακατέργαστα, ασυνείδητα στοιχεία του αναλυτή- ενδέχεται να προκύψει υπερδιέγερση και τραυματισμός του αναλυόμενου. Τη συνθήκη αυτή συναντούμε στη «σύγχυση των γλωσσών» που περιέγραψε ο Ferenczi (1933), που ενδέχεται να οδηγήσει σε παραβίαση της ηθικής φροντίδας και σε επιβολή της θέσης του αναλυτή στον αναλυόμενο -είτε με τη μορφή μιας "βίαιης" ερμηνείας, είτε ως άσκηση εξουσίας-. Φαινόμενα αυτού του είδους αφορούν επίσης τις διαδικασίες των κατασκευών και της μορφοπλασίας· σε αυτές τις περιπτώσεις, η θεραπευτική λειτουργία της ανάλυσης υπονομεύεται και η αναλυτική σκηνή μετατρέπεται σε σκηνή επανατραυματισμού.

Η σαγήνη, ωστόσο, δεν εκπορεύεται μόνο από τον αναλυτή αλλά και από τον αναλυόμενο. Η αμοιβαιότητα της σαγήνης στη σχέση απαιτεί από τον αναλυτή αυξημένη επαγρύπνηση, ιδιαίτερα όσον αφορά στην τροφοδότηση του εγώ-ιδεώδους του και σε μια ενδεχόμενη συμπαιγνία. Μια τέτοια δυναμική μπορεί να εκτραπεί σε ψευδο-ανάλυση ή σε διαστροφή της θεραπευτικής σχέσης. Η συνεχής επερώτηση του αναλυτή για τις αντιμεταβιβαστικές του κινήσεις, όχι μόνο σε συνειδητό και προσυνειδητό επίπεδο, αλλά και, όσο αυτό είναι δυνατό, σε ασυνείδητο επίπεδο, αποτελεί ηθική του υποχρέωση. Όπως επεσήμανε ο Bolognini ο αναλυτής έχει ανάγκη όχι μόνον από έναν ασθενή αλλά και από ένα συνάδελφο- συνομιλητή προκειμένου η αναλυτική σχέση να διατηρείται εντός της θεραπευτικής και ηθικής τροχιάς.

Ακολουθώντας τη σκέψη της Chetrit-Vatin, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η «βασική ανθρωπολογική κατάσταση» του Levinas, αντίστοιχη της φροϋδικής έννοιας της αρχικής αβοηθησίας (Hilflosigkeit), θεμελιώνει την ηθική υποχρέωση του αναλυτή απέναντι στον Άλλο. Ήδη από το 1895, ο Freud υποστήριζε πως η «αβοηθησία» αποτελεί τη ρίζα όλων των ηθικών κινήτρων. Ο σεβασμός και η ευθύνη έναντι της ετερότητας του Άλλου είναι ο ηθικός πυρήνας της αναλυτικής πράξης.

Ωστόσο, το ηθικό και πρόπον δεν είναι πάντοτε εφικτό.

Όπως ανέφερε ο Bion (2005) στα «Tavistock Σεμινάρια», η ψυχανάλυση είναι απλώς ένα τεχνικό εργαλείο, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για οποιονδήποτε σκοπό – για να επιτείνει τη σύγχυση, να παραπλανήσει ή να εξαπατήσει. Το κρίσιμο ερώτημα είναι αν ο αναλυτής είναι πράγματι ένας αυθεντικός αναζητητής της αλήθειας ή απλώς υποδύεται τον ρόλο. Γνωρίζουμε ότι τυφλά σημεία της αντιμεταβίβασης και ανεπεξέργαστα ναρκισσιστικά στοιχεία του αναλυτή μπορεί να οδηγήσουν σε σοβαρές εκτροπές από την ψυχαναλυτική ηθική και δεοντολογία. Διαδραματίσεις (enactments) με ιδιοτελή κίνητρα, χειραγώγηση του άλλου ή ακόμη σοβαρότερες παραβιάσεις του πλαισίου πλήττουν βαθιά τη θεραπευτική διαδικασία και τον

ψυχισμό του αναλυόμενου.

Εν κατακλείδι, θα παρουσιαστούν σύντομες βινιέτες που εικονογραφούν την άσκηση σαγήνης ή εξουσίας από τον αναλυτή στην αναλυτική ή εποπτική σχέση. Επίσης, θα γίνει αναφορά στην τριακονταετή μελέτη 300 περιπτώσεων από τον Glen Gabbard (2017) που αφορούν σε σοβαρές σεξουαλικές παραβιάσεις του πλαισίου.

Ο συγγραφέας προσφέρει σημαντικά στοιχεία που αναδεικνύουν τις αιτίες, τη διαχείριση και πρόληψη τέτοιων παραβιάσεων που πλήττουν σοβαρά το ηθικό και θεραπευτικό κύρος της ψυχανάλυσης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bion, W. R. (1963) Elements of Psychoanalysis . London: Karnac

Bion, W. R. (2005). The Tavistock Seminars. London: Karnac.

Chetrit-Vatin, V. (2014)The Ethical Seduction of the Analytic Situation: The Feminine-Maternal Origins of Responsibility for the Other. London: Karnac

Gabbard, GL. (2017) Sexual Boundary Violations in Psychoanalysis: A 30 Year Retrospective . Psychoanal. Psychol., (34)(2):151-156

Green, A. (2001), Life Narcissism, Death Narcissism. Free Association Books:London, New York

Grünberger, B (2018) Narcissism and the Analytic Situation. In: Freud's "On Narcissism: An Introduction". Ed. J. Sandler et al, International Psychoanalytical Association

Ferenczi, S. (1933), Sprachverwirrung zwischen den Erwachsenen und dem Kinde. In: Sandor Ferenczi, Schriften zur Psychoanalyse, Band II. Fischer Verlag

Freud, S (1950[1895])Project for Scientific Psychology. The Experience of Satisfaction SE:I,p.318

Laplanche, J (1999) Essays on Otherness. New York: Routledge

The Analyst's Shadow: Failures, Narcissism, and Ethics in the Transference–Countertransference Dynamic

Denny Panitz

Narcissism and its pathological manifestations constitute fundamental issues for psychoanalytic theory and practice, as they concern both the analysand and the analyst.

In this paper, I will focus on the narcissistic difficulties of the analyst, with particular emphasis on narcissistic vulnerability and on unprocessed aspects—or deficits—of the analyst's own narcissism which, as components of countertransference, may emerge in analytic practice. The consequences of this dynamic will be highlighted for the analytic relationship, supervision, and the analyst's functioning within the framework of institutions that bring into discussion critical issues concerning psychoanalytic ethics. The “asymmetrical-symmetry” of the analytic situation, as described by Bion (1963), combined with the analyst's position of “ethical asymmetry” constitutes a fundamental precondition for an open, sincere, and reciprocal analytic relationship. This position is linked to the “maternal function” of the analyst, which in recent years has increasingly been recognized as an essential aspect of analytic work—a continuous thread capable of containing and weaving together the analysand's wounded psyche.

In the writings of Bion, as well as in the conceptualizations of Winnicott, Green, Fain, and others, the importance of the mother as the fundamental, primary object for the emergence and development of the infant's capacity for thought and symbolization is brought to the fore. The maternal function—and, by analogy, the analytic function—as a containing function and as a threshold for the symbolization of the child's (or the analysand's) unconscious projections, constitutes a central axis of the therapeutic relationship and experience. More internal dimensions of the maternal function include devotion, desire, and certain enigmatic elements that render the mother—or the analyst—an object of desire. This dynamic can unfold only when the mother's or the analyst's narcissism is benign; or, as André Green (2001) notes, when narcissism is governed by the “narcissism of life,” that is, when the life drive predominates.

The modality of the maternal/analytic function is inextricably linked with the analyst's ethical stance. Of particular significance in this perspective is the contribution of Chetrit-Vatin (2014), who draws on Levinas's (1961) philosophical thought on “responsibility toward the Other” and Laplanche's (1999) theory of “primal seduction.” Chetrit-Vatin introduces the notion of the “mother of desire,” namely, the one who transforms desire into responsibility. She argues that the mother, like the analyst, must create a *matricial space* characterized by the capacity to question, by the concentration of her attention on the Other, and by a constant inner interrogation of her own feelings, attitudes, and interventions—elements decisive for the quality of the relationship and the shaping of the psyche. This “ethics of care” is grounded in respect for the Other and for alterity, as well as in the unconscious processes that influence the relationship. The “matricial space” and the analyst's ethical stance concern not only the analytic frame but also the technique, the “art” of psychoanalysis, which emerges as a fundamentally ethical act.

During the course of analysis, the analysand, renouncing the position of narcissistic self-sufficiency, regresses and finds himself in a state of acute narcissistic vulnerability, accompanied by feelings and sensations of primary passivity akin to

those of infancy (Grünberger, 2007). The idealization of the analyst is often accompanied by the projection of the analysand's ego ideal. Referring to the notion of "primal seduction," Laplanche (1997) describes the inherent asymmetry of the relationship between adult and child, where the child is confronted with enigmatic, untranslatable messages. Comparable questions arise within the analytic relationship, such as: "What does the analyst want from me?" "Where is he when he is absent?"—questions that reveal the seduction of the analyst-as-Other and the psychic tension it engenders. When, however, this seduction surpasses an "optimum seduction" (Potamianou, 2005) and coexists with "un-thought" aspects of countertransference—that is, unprocessed unconscious elements of the analyst—overstimulation and psychic trauma of the analysand may ensue. This situation is reminiscent of Ferenczi's (1933) "confusion of tongues," which may lead to violations of ethical care and to the imposition of the analyst's position upon the analysand, whether in the form of a "violent" interpretation or as an exercise of power. Such phenomena also concern processes of construction and the work of figurability; in these cases, the therapeutic function of analysis is undermined, and the analytic scene is transformed into one of retraumatization.

Seduction, however, emanates not only from the analyst but also from the analysand. The reciprocity of seduction within the relationship requires heightened vigilance on the part of the analyst, particularly regarding the reinforcement of his ego ideal and the risk of collusion. Such dynamic may derail into pseudo-analysis or into a perversion of the therapeutic relationship. The analyst's continuous interrogation of his countertransference movements—not only at the conscious and preconscious levels, but also, as far as possible, at the unconscious level—constitutes his ethical obligation. As Bolognini has emphasized, the analyst requires not only a patient but also a colleague—interlocutor for the analytic relationship to remain within a therapeutic and ethical trajectory.

Following Chetrit-Vatin's thought, one could argue that Levinas's "fundamental anthropological condition," corresponding to Freud's notion of *Hilflosigkeit* (primal helplessness), founds the analyst's ethical obligation toward the Other. As early as 1895, Freud argued that "helplessness" is the root of all moral motivation. Respect for, and responsibility toward, the alterity of the Other constitutes the ethical core of the analytic act.

Nevertheless, what is ethical and proper is not always attainable. As Bion (2005) mentioned in his Tavistock Seminars, Psychoanalysis is simply a technical instrument, which can be used for any purpose—to intensify confusion, to mislead or to deceive. The crucial question is whether the analyst is genuinely a seeker of truth or merely playing the part.

It is known that blind spots in countertransference and unworked-through narcissistic elements of the analyst may lead to serious deviations from psychoanalytic ethics. Enactments driven by self-serving motives, manipulations of the other, or even more severe violations of the analytic frame deeply wound the therapeutic process and the psyche of the analysand.

Yet what is ethically appropriate is not always attainable. Blind spots in countertransference and unprocessed narcissistic elements of the analyst may lead to serious deviations from psychoanalytic ethics. Enactments driven by self-serving motives, manipulation of the other, or even more severe boundary violations deeply damage both the therapeutic process and the analysand's psyche.

The presentation will conclude with brief vignettes illustrating the exercise of seduction or power by the analyst in the analytic or supervisory relationship, and with reference to Glen Gabbard's (2017) work on severe sexual boundary violations, based on a thirty-year study of 300 cases. The author offers critical data for understanding the causes, management, and prevention of such violations, which gravely undermine the ethical and therapeutic integrity of psychoanalysis.